

УДК 811.111:821.111:82-3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.1.18>

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ АНГЛОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

FUNCTIONAL-SEMANTIC TYPOLOGY OF NEGATION IN THE SIMPLE SENTENCE BASED ON ENGLISH-LANGUAGE FICTION

Вілкова С.Ю.,

orcid.org/0009-0008-8197-3504

аспірант кафедри англійської філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті досліджено багатоаспектну категорію заперечення в системі простого речення англійської мови крізь призму функціонально-семантичного підходу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю систематизації заперечних конструкцій у контексті їх когнітивно-прагматичного потенціалу та структурної розмаїтості. Розглянуто фундаментальні принципи побудови заперечного висловлювання, починаючи від класичного принципу «The Negative First» О. Есперсена до сучасних концепцій ментальних просторів Дж. Фоконьє. Проаналізовано диференціацію між фразовим (*clausal*) та компонентним (*constituent*) запереченням. Обґрунтовано, що вибір між аналітичними структурами з часткою *not* та синтетичними формами із заперечними займенниками (*no*, *nobody*, *nothing*) детермінований інтенцією мовця щодо акцентуації фокусу негації. Особливу увагу приділено імпліцитній негації, яка реалізується через лексичні одиниці з негативною семантикою та обмежувальні прислівники, що дозволяє реалізувати стратегії ввічливості та іронії в англійському дискурсі. Ґрунтовно розглянуто особливості функціонування заперечних маркерів у двоскладних (повних та неповних) та односкладних (номінативних та дієслівних) реченнях. Крім того, проаналізовано феномен метамовного заперечення як інструменту прагматичної корекції та засобу уточнення понятійних меж концептів. На основі аналізу художньої та інтелектуальної прози досліджено механізми взаємодії фокусу заперечення з комунікативною структурою речення. Результати роботи підтверджують, що заперечення в сучасній англійській мові еволюціонує в бік прагматизації, стаючи гнучким засобом керування увагою реципієнта та конструювання альтернативних смислових просторів.

Ключові слова: заперечення, просте речення, функціонально-семантична типологія, фразове заперечення, компонентне заперечення, імпліцитна негація, метамовне заперечення, фокус заперечення.

The article investigates the multifaceted category of negation within the system of the English simple sentence through the lens of a functional-semantic approach. The relevance of the study is determined by the need to systematize negative constructions in the context of their cognitive-pragmatic potential and structural diversity. The research examines the fundamental principles of constructing negative utterances, from Otto Jespersen's classical principle of "The Negative First" to contemporary concepts of mental spaces by G. Fauconnier. The paper provides a detailed analysis of the differentiation between clausal and constituent negation. It is demonstrated that the choice between analytical structures with the particle *not* and synthetic forms with negative pronouns (*no*, *nobody*, *nothing*) is determined by the speaker's intention regarding the focus of negation. Special attention is given to implicit negation, which is realized through lexical units with negative semantics and limiting adverbs, allowing the implementation of politeness and irony strategies in English discourse. The study thoroughly examines the functioning of negative markers in two-member (complete and incomplete) and one-member (nominal and verbal) sentences. In addition, the phenomenon of metalinguistic negation is analyzed as a tool for pragmatic correction and as a means of refining the conceptual boundaries of notions. Based on the analysis of literary and intellectual prose, the mechanisms of interaction between the focus of negation and the communicative structure of the sentence are explored. The results of the study confirm that negation in contemporary English is evolving toward pragmatization, becoming a flexible tool for directing the recipient's attention and constructing alternative semantic spaces.

Key words: negation, simple sentence, functional-semantic typology, clausal negation, constituent negation, implicit negation, metalinguistic negation, focus of negation.

Постановка проблеми. Проблематика заперечення в межах простого речення сучасної англійської мови набуває особливої актуальності у зв'язку із зростаючим інтересом до взаємодії граматики, семантики та прагматики. У межах функціонально-семантичного підходу заперечення розглядається не просто як формальний оператор, що змінює істинність висловлювання, а як розгалужена система експліцитних та імпліцитних засобів, які формують стратегію заперечення (negation strategy) [5].

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених категорії негації, досі відсутня цілісна типологія, яка б інтегрувала граматичний, лексичний і дискурсивний рівні її реалізації в межах простого речення. Особливо дискусійним залишається питання переходу від синтаксично маркованого заперечення (зокрема конструкцій із часткою *not*) до лексичних, фразеологічних і контекстуально зумовлених форм. Окремої уваги потребує явище імпліцитного заперечення (implicit negation), яке не має прямого формаль-

ного показника, проте суттєво впливає на інтерпретацію висловлювання [2]. У дискурсивному вимірі заперечні конструкції можуть реалізувати різні іллокутивні сили – від вираження сумніву або м'якої незгоди до категоричного заперечення чи відмови, що свідчить про їхню прагматичну багатофункціональність.

Запропоноване дослідження реалізується в межах когнітивно-дискурсивної парадигми та має як теоретичне, так і прикладне значення. Воно уточнює класифікацію типів заперечення, зокрема розмежування заперечення всього висловлювання (S-negation) і заперечення окремого компонента (Constituent negation), а також їхню дистрибуцію в простому реченні, і дає змогу простежити відмінності між нормативною англійською мовою (Standard English) та її варіантами з граматиалізованим подвійним запереченням [4].

Практична цінність роботи полягає в можливості застосування її результатів у системах автоматичного аналізу тональності (Sentiment Analysis), де важливо коректно інтерпретувати експліцитні й імпліцитні форми заперечення, а також у перекладознавстві з метою адекватного відтворення англійських заперечних конструкцій у мовах із відмінною типологією негації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя вивчення категорії заперечення в системі англійського простого речення було закладено ще у класичних працях О. Есперсена (Otto Jespersen), який першим описав фундаментальні тенденції розвитку негації, зокрема закон «негативного притягання» (Negative Attraction) та прагнення мовця до винесення заперечного маркера на початок висловлювання [5]. Подальший розвиток цієї проблематики в межах системно-структурної лінгвістики знайшов відображення у фундаментальних граматичних описах Р. Кверка та його співавторів. Вчені запропонували базову диференціацію заперечення на фразове (clausal) та покомпонентне (constituent), що дозволило чітко розмежувати сферу дії заперечного оператора залежно від його синтаксичної позиції в структурі простого речення [6].

Сучасний етап дослідження характеризується переходом від суто формального аналізу до функціонально-семантичного та когнітивного підходів. Значний внесок у розв'язання цієї проблеми зробив Л. Горн (L. Horn), чий розвідки щодо логічного статусу заперечення та його метамовної функції дозволили інтерпретувати негацію не лише як логічний оператор, а й як засіб корекції дискурсу [4]. Важливими для розуміння дистри-

буції заперечних конструкцій у різних комунікативних сферах є корпусні дослідження Д. Бібера (D. Biber) та С. Конрада (S. Conrad). Автори довели, що вибір між аналітичними структурами з часткою *not* та синтетичними засобами (займенниками *no*, *none*, *nothing*) детермінується інформаційним навантаженням речення та жанровою приналежністю тексту [2].

У контексті когнітивної лінгвістики категорія заперечення аналізується у працях Б. Денчіг (B. Dancygier) та Дж. Фоконьє (G. Fauconnier), де вона постає як складний ментальний простір, що активує в свідомості реципієнта альтернативні сценарії розвитку подій [3]. Паралельно з цим, прагматичний аспект заперечення, зокрема функціонування імпліцитних заперечних маркерів та засобів лексичної негації, детально висвітлюється у роботах М. Хеллідея (M. Halliday) та представників школи дискурс-аналізу. У вітчизняній лінгвістиці вагомими є наукові здобутки О. В. Татаровської, чий підхід до аналізу англомовного дискурсу дозволяє розглядати заперечення в простому реченні не лише як формально-синтаксичну категорію, а й як засіб реалізації певних комунікативних інтенцій мовця, що є засадничим для побудови цілісної функціонально-семантичної типології негації [1].

Постановка завдання. Метою статті є робота та наукове обґрунтування цілісної функціонально-семантичної типології заперечення в простому реченні сучасної англійської мови, а також виявлення особливостей взаємодії заперечних маркерів із комунікативною структурою висловлювання.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. Диференціювати фразове (*clausal*) та покомпонентне (*constituent*) заперечення, визначивши функціональні особливості аналітичних конструкцій із часткою *not* та синтетичних структур із заперечними займенниками.
2. Дослідити механізми імпліцитної (прихованої) негації на лексичному та когнітивному рівнях, проаналізувавши роль прислівників обмеження та дієслів із негативною семантикою.
3. Охарактеризувати специфіку метамовного заперечення як інструменту прагматичного контрасту та засобу уточнення смислових меж концептів у межах простого речення.
4. Виявити роль фокусу заперечення у структурі іллокутивної сили висловлювання та його взаємодію з обставинними членами речення.
5. Проаналізувати особливості реалізації заперечення в різних структурних типах простого

речення: двоскладних (повних та еліптичних) та однокладних (номінативних та дієслівних).

Виклад основного матеріалу. Реалізація функціонально-семантичної типології заперечення в простому реченні сучасної англійської мови вимагає синтезу структурного, когнітивного та прагматичного підходів. У центрі цієї системи перебуває експліцитне заперечення, що функціонує як базовий інструмент деконструкції стверджувальної пропозиції. Аналіз англомовного літературного масиву свідчить, що фразове заперечення (*clausal negation*) за допомогою частки *not* виступає найбільш частотним, проте функціонально неоднорідним засобом. Класичним прикладом такого типу є висловлювання з інтелектуальної прози А. Айріс: *"I do not seek your forgiveness"*. Тут заперечна частка *not* у поєднанні з допоміжним дієсловом створює чітку логічну інверсію всього висловлювання. Згідно з концепцією Р. Кверка, таке заперечення є функціонально «чистим», оскільки воно не створює додаткових емфатичних відтінків, а лише констатує відсутність певної інтенції чи дії [6].

Водночас розвиток типології неможливий без урахування компонентного заперечення, яке фокусує негативну семантику на конкретному члені речення. Використання заперечних займенників та прикметників (*no, none, nobody*) надає реченню особливої експресивної ваги, що часто використовується у філософській та інтелектуальній прозі для підкреслення абсолютності заперечення. У творі Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» зустрічаємо: *"He had no real existence now except as the object of Gatsby's desire"*. Заміна стандартного *did not have* на структуру з *no* дозволяє авторові змістити акцент із дії на статус суб'єкта, що ілюструє концепцію «негативного притягання» (Negative Attraction). Згідно з корпусними дослідженнями Д. Бібера та С. Конрада, такий тип заперечення є характерним для писемного дискурсу, оскільки він забезпечує високу щільність інформації та дозволяє уникнути надмірної аналітичності конструкцій із допоміжними дієсловами [2].

Особливе місце в типології посідає імпліцитна (прихована) негация, яка реалізується через лексичні одиниці з вбудованим заперечним компонентом [7]. Це дозволяє мовцеві виразити відмову чи незгоду, уникаючи прямих маркерів заперечення, що є критично важливим для реалізації стратегій ввічливості або іронії. У творах Джейн Остін імпліцитне заперечення часто втілюється через прислівники обмеження: *"She could hardly believe her own senses"*. Тут частка *not* відсутня,

проте семантичний обсяг речення є негативним. Такий тип заперечення створює специфічний когнітивний простір, де, за теорією Дж. Фоконьє, реальна подія (віра) стикається із перешкодою (сумнівом), формуючи складний підтекст [3]. Подібні структури з дієсловами типу *fail, refuse, deny* або прикметниками *unable, reluctant* дозволяють авторам маніпулювати модальним фоном речення, не порушуючи формальної стверджувальної структури.

Наукове обґрунтування функціонально-семантичної типології також передбачає виокремлення метамовного заперечення, спрямованого не на істинність самого факту, а на формулювання висловлювання чи вибір конкретної лексики. У межах простого речення цей тип негация реалізується через заперечення певної ознаки з її одночасним уточненням у межах того самого речення. Яскравим прикладом є діалогічне мовлення в сучасній англомовній драмі, де заперечення виступає інструментом прагматичного контрасту [3].

Розглянемо приклад: *"He is not just a suspect, but the main witness"*. Тут заперечна частка *not* у складі простого речення з однорідними членами спрямована на корекцію дескрипції суб'єкта. В іншому прикладі з інтелектуальної прози: *"The feeling was not sadness, but rather a profound emptiness"*. У цьому простому реченні заперечується не наявність почуття, а точність терміна «sadness».

Як зазначає О. В. Татаровська, заперечення в таких контекстах виступає засобом концептуальної інтеграції [1]. Заперечувана лексема (у нашому випадку *sadness*) слугує когнітивним фоном, на якому яскравіше висвітлюється більш інтенсивний або точний стан (*emptiness*). Таким чином, метамовне заперечення в простому реченні сучасної англійської мови стає ефективним інструментом уточнення смислових меж концептів та реалізації інтенції мовця щодо максимально точного відображення дійсності [3].

Важливим результатом дослідження є виявлення ролі фокусу заперечення у структуруванні смислу. В англійській мові зміна позиції заперечного маркера або логічного наголосу може докорінно змінити іллокутивну силу речення. У сучасних трилерах, наприклад у творах Дена Брауна, фокус заперечення часто використовується для створення логічних пасток: *"The secret was not kept because of loyalty, but because of fear"*. Тут заперечення стосується лише каузативного члена речення (причини), залишаючи сам факт (збереження таємниці) чинним. Це підтверджує складну

синтаксичну взаємодію заперечення з обставинними членами речення, що є характерною рисою сучасної англійської мови [2,6,7].

Крім цього, функціонально-семантична типологія заперечення в сучасній англійській мові вимагає детального аналізу його реалізації в різних структурних типах простого речення, оскільки синтаксична архітектура висловлювання безпосередньо корелює з його прагматичним навантаженням. Системний розгляд матеріалу дозволяє стверджувати, що заперечення трансформує предикативний зв'язок специфічним чином залежно від того, чи є речення двоскладним (*two-member*) або односкладним (*one-member*), повним чи еліптичним [1].

У межах двоскладного повного речення (*complete two-member sentence*) заперечення виступає базовим оператором, що модифікує відношення між суб'єктом і предикатом. Найбільш розповсюдженим типом є аналітичне заперечення з часткою *not*, яке в класичній прозі часто виконує дескриптивну функцію. Наприклад, у романі Е. Хемінгуей «Старий і море» знаходимо: “*The boy did not leave him*”. Це просте двоскладне речення ілюструє загальне фразове заперечення, де негативний маркер інтегрований у дієслівну групу, анулюючи факт дії в межах даної пропозиції. Проте, як зазначають Д. Бібер та С. Конрад, функціональний потенціал двоскладного речення значно зростає при використанні заперечних займенників [2]. У творі Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» конструкція “*Nobody came to the phone*” демонструє зміщення заперечення на суб'єктний склад. Синтаксично це просте повне речення, але семантично воно є інтенсивнішим за структуру “*Anybody did not come*”, оскільки негация стає ядром реми, вичерпно заперечуючи наявність діючої особи.

Особливу функціональну нішу займають двоскладні неповні речення (*incomplete two-member sentences*), поширені в діалогічному дискурсі. У таких структурах заперечення часто піддається процесу комунікативної компресії. В англійській мові це яскраво виражено в коротких заперечних відповідях, які формально є простими еліптичними реченнями [7]. Наприклад, у детективних діалогів Агати Крісті: “*Did he see the face?*”- “*He did not*”. Тут предикат еліптований, а заперечний маркер у поєднанні з допоміжним дієсловом бере на себе функцію цілого висловлювання. Це доводить, що заперечення в англійському синтаксисі володіє високим ступенем автономності, здатним утримувати семантичну цілісність речення навіть за відсутності основного дієслова. Ще радикаль-

нішим прикладом еліпсу є конструкції типу “*Not I*” або “*Not at all*”, де заперечення стає єдиним актуалізатором відмови в межах простої нерівнокомпонентної структури [4].

Переходячи до аналізу односкладних речень (*one-member sentences*), слід виділити їхню специфічну роль у створенні експресивного тла тексту. У номінативних односкладних реченнях (*nominal one-member sentences*) заперечення часто набуває характеру екзистенційної констатації. У поезії Томаса Еліота або в описах настрою у Вірджинії Вулф часто зустрічаємо ланцюжки номінативних структур: “*No hope. No future. No regret*”. Кожна з цих одиниць є простим односкладним реченням, де заперечний прикметник *no* виступає як визначальний компонент концептуалізації порожнечі. Функціонально такі речення не описують дію, а маркують стан «відсутності як присутності», що є важливим інструментом лінгвопсихологічного аналізу [3].

Не менш важливими є дієслівні односкладні речення (*verbal one-member sentences*), зокрема інфінітивні та імперативні заперечні форми. У сучасних інструктивних текстах та соціальній рекламі прості односкладні речення типу “*Not to be used after expiry date*” або герундіальні заборони “*No trespassing*” функціонують як жорсткі регулятиви. Тут заперечення не має суб'єкта, воно спрямоване на саму дію як таку. З погляду лінгвопрагматики, такі структури володіють найвищою іллокутивною силою, оскільки вони не залишають простору для варіативності інтерпретації, зводячи комунікацію до однозначного табу [3].

Дослідження також виявляє цікавий феномен взаємодії заперечення в неповних реченнях, де воно поєднується з обставинними уточненнями. У прозі Рея Бредбері зустрічаємо: “*Not a sound in the house*”. Це просте речення є неповним двоскладним або розширеним номінативним, де заперечення *not* фокусується на єдиному іменнику, створюючи ефект абсолютного мовчання.

Висновки. Проведене дослідження функціонально-семантичної типології заперечення в простому реченні дозволяє стверджувати, що дана категорія є багатофакторним лінгвістичним феноменом, реалізація якого безпосередньо залежить від синтаксичної архітектури висловлювання та прагматичних інтенцій мовця. У результаті аналізу встановлено, що заперечення не обмежується функцією логічного оператора, а виступає гнучким інструментом структурування дискурсу. Зокрема, диференціація між фразовим та компонентним запереченням продемонструвала,

що вибір синтетичних структур із заперечними займенниками забезпечує вищу когнітивну щільність речення та зміщує фокус на статус об'єкта, тоді як аналітичні форми з часткою *not* слугують засобом об'єктивної дескрипції. Важливим висновком дослідження є доведення прямої кореляції між структурним типом простого речення та його заперечним потенціалом: якщо у двоскладних повних реченнях негация модифікує предикативний зв'язок, то в односкладних номінативних та еліптичних конструкціях вона концентрує в собі стратегію абсолютної відсутності або жорсткої заборони, набуваючи максимальної ілюктивної сили.

Крім того, виокремлення метамовного та імпліцитного типів заперечення дозволило обґрунтувати їхню роль як засобів «дискурсивної навігації», що забезпечують прагматичний контраст та реалізацію стратегій ввічливості. Заперечення в таких контекстах постає не як заперечення істини, а як інструмент уточнення концептуальних меж, що підтверджує складну когнітивну природу цієї категорії. Дослідження фокусу заперечення показало, що його рухливість в межах простого речення є ключовим механізмом мані-

пулювання увагою реципієнта, що особливо актуально для сучасної художньої прози.

Обґрунтування отриманих результатів підкреслює, що функціонально-семантична типологія в англійській мові не може бути уніфікованою без урахування певних структурних нюансів. Якщо у повних двоскладних реченнях заперечення є логічним інструментом, то в односкладних та еліптичних формах воно перетворюється на стилістичний та прагматичний інструмент, що дозволяє авторові максимально лаконічно й експресивно керувати увагою читача. Таким чином, типологія охоплює весь синтаксичний спектр - від граматично розгорнутих конструкцій до складних заперечних висловлювань, що є характерною рисою сучасної англійської мовної системи.

Перспективи для подальших досліджень у цьому напрямку лежать у порівняльному аналізі функціонування заперечних маркерів у британському та американському варіантах англійської мови на основі корпусних даних, а також вивчення взаємодії заперечення з категоріями модальності та евіденційності, що дозволить побудувати ще більш цілісну модель негация в сучасній германістиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Татаровська О. В. Функціонально-семантичний потенціал заперечення в англійській мові. *Тези звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов за 2021 рік (3–4 лютого 2022 р.)*. Львів, 2022. С. 281–283.
2. Biber D., Conrad S., Leech G. *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Pearson Education, 2002. 487 p. URL: <https://archive.org/details/longmanstudentgr0000bibe> (дата звернення: 23.02.2026).
3. Fauconnier G. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge University Press, 1994. 203 p. URL: <https://archive.org/details/mentalspacesaspe0000fauc> (дата звернення: 23.02.2026).
4. Horn L. R. *A Natural History of Negation*. University of Chicago Press, 1989. 637 p. URL: <https://archive.org/details/naturalhistoryof0000horn> (дата звернення: 23.02.2026).
5. Jespersen O. *Negation in English and Other Languages*. Copenhagen : Host & Son, 1917. 151 p. URL: <https://dn790003.ca.archive.org/0/items/cu31924026632947/cu31924026632947.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).
6. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London : Longman, 1985. 1779 p. URL: https://www.academia.edu/47706296/A_Comprehensive_Grammar_of_the_English_Language (дата звернення: 23.02.2026).
7. Tottie G. *Negation in English speech and writing: a study in variation*. Academic Press, 1991. 353 p. URL: <https://archive.org/details/negationinenglis0000tott> (дата звернення: 23.02.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026